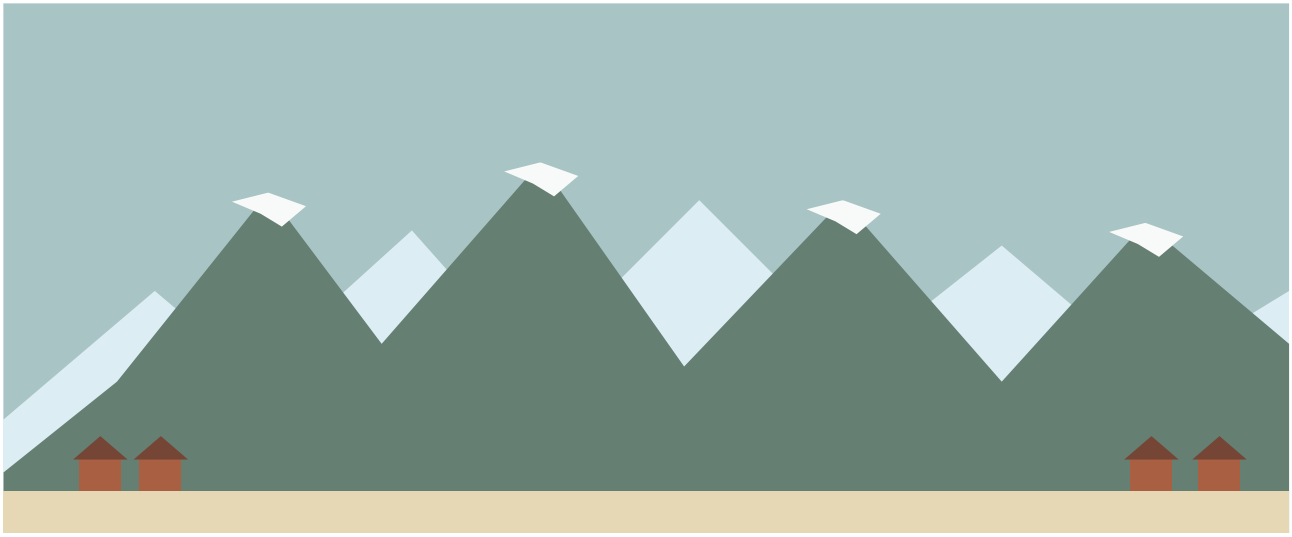
SURXONDARYO VILOYATI

Termiz shahri, Boysun tumani, tarix, tabiat, urf-odat va bayramlar

KIRISH

Surxondaryo — O‘zbekistonning eng janubiy viloyati bo‘lib, o‘zining qadimiy tarixi, boy madaniyati, betakror tabiati va mehmondo‘st aholisi bilan ajralib turadi. Bu hududda qadimiy shaharlar, arxeologik yodgorliklar, tog‘li qishloqlar, milliy hunarmandchilik va xalq og‘zaki ijodi an’analari bir-biri bilan uyg‘unlashgan. Viloyat haqida so‘z borganda, avvalo, ma’muriy va madaniy markaz bo‘lgan Termiz shahri hamda o‘ziga xos an’analari bilan tanilgan Boysun tumani yodga olinadi.

1. Viloyat haqida umumiy ma’lumot

Surxondaryo viloyati 1941-yil 6-martda tashkil etilgan. Ma’muriy markazi — Termiz shahri. Viloyat O‘zbekistonning janubida, Amudaryo havzasida joylashgan. Janubda Afg‘oniston bilan Amudaryo orqali chegaradosh, sharq va shimoli-sharqda Tojikiston, shimolda Qashqadaryo viloyati bilan tutashadi. Hududning tabiiy sharoiti rang-barang: janubiy tekisliklar, daryo vodiylari, adirlar va Hisor tog‘ tizmasiga tutash baland tog‘li joylar mavjud.

Viloyatning nomi uni kesib o‘tuvchi Surxondaryo daryosi nomi bilan bog‘liq. Iqlimi asosan quruq va issiq: yoz uzoq davom etadi, qish esa ko‘pincha nisbatan yumshoq bo‘ladi. Tog‘li hududlarda havo salqinroq, yog‘in miqdori tekisliklarga qaraganda ko‘proq. Shu sababli viloyatda paxtachilik, g‘allachilik, bog‘dorchilik, uzumchilik va chorvachilik rivojlangan.

Aholisi va xo‘jaligi

Surxondaryoda o‘zbeklar bilan bir qatorda turli millat vakillari ham ahil yashaydi. Aholi asosan shahar va qishloqlarda istiqomat qiladi. Termiz, Denov, Sherobod, Boysun, Jarqo‘rg‘on, Sho‘rchi va boshqa hududlar viloyatning iqtisodiy hamda madaniy hayotida muhim o‘rin tutadi. Aholining aniq soni yildan-yilga o‘zgarib boradi; shu bois rasmiy statistikadagi eng so‘nggi ko‘rsatkichga qarash lozim.

Viloyat iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi, savdo, transport, qurilish, xizmat ko‘rsatish va sanoat tarmoqlari muhim. Surxondaryo issiq iqlimi tufayli erta pishar meva-sabzavotlari bilan ham tanilgan. Termizning chegara va transport yo‘llariga yaqinligi savdo hamda logistika imkoniyatlarini kengaytiradi.

2. Termiz shahri — qadimiy tarix va bugungi hayot

Termiz Surxondaryo viloyatining ma’muriy markazi va O‘zbekistonning eng qadimiy shaharlaridan biridir. Termiz vohasi qadimdan Amudaryo bo‘yidagi muhim manzil bo‘lib, Buyuk ipak yo‘li tarmoqlari orqali turli mamlakatlar bilan savdo va madaniy aloqalar olib borgan. Tarixiy manbalarda Termiz va uning atrofidagi qadimiy manzilgohlar bir necha ming yillik tarixga ega ekani qayd etiladi. Shahar turli davrlarda Baqtriya, Kushonlar, islom davri va keyingi davlatlar tarixida muhim o‘rin egallagan.

Termizning tarixiy obidalari

Fayoztepa — qadimgi buddaviylik ibodatxonasi va monastiri xarobalari joylashgan arxeologik yodgorlik. U Kushonlar davri madaniyati va buddaviylikning mintaqadagi tarqalishini o‘rganishda muhim manbadir.

Qoratepa — qadimgi buddaviylik majmuasi bo‘lib, g‘or ibodatxonalari va yer usti inshootlari bilan mashhur. Bu yodgorliklar Termizning qadimda turli din va madaniyatlar uchrashgan maskan bo‘lganini ko‘rsatadi.

Hakim at-Termiziy majmuasi — buyuk alloma Abu Abdulloh Muhammad Hakim at-Termiziy nomi bilan bog‘liq ziyoratgoh. Majmua diniy-ma’rifiy meros va me’morchilik nuqtayi nazaridan qadrlanadi.

Sulton Saodat majmuasi — Termiz sayyidlari maqbaralari joylashgan tarixiy-me’moriy ansambl. Uning peshtoqlari, gumbazlari va bezaklari o‘rta asr me’morchiligining go‘zal namunalaridir.

Shahar hayoti va diqqatga sazovor joylar

Bugungi Termizda oliy ta’lim muassasalari, muzeylar, teatr va madaniyat markazlari, istirohat bog‘lari, bozorlar hamda zamonaviy xizmat ko‘rsatish maskanlari faoliyat yuritadi. Arxeologiya muzeyi vohaning qadimgi tarixi, topilmalari va san’at namunalarini tanishtiradi. Amudaryo bo‘yi manzaralari, shahar xiyobonlari va tarixiy obidalar sayyohlar uchun qiziqarli yo‘nalish hisoblanadi. Termiz aholisi mehmondo‘stligi, milliy taomlari va qadimiy an’analarini asrab kelayotgani bilan ham e’tiborga loyiq.

Termizning tashkil topishi haqida

Termizning tarixi viloyat tashkil topgan 1941-yildan ancha qadimiy. Shahar hududidagi arxeologik qatlamlar uning tarixi 2 500 yildan ortiq davrga borib taqalishini ko‘rsatadi. Shu sababli Termizni faqat zamonaviy ma’muriy markaz sifatida emas, balki qadimiy sivilizatsiyalar chorrahasi sifatida ham o‘rganish kerak.

3. Boysun tumani — tog‘lar, tabiat va sayyohlik

Boysun tumani Surxondaryo viloyatining shimoliy-g‘arbiy qismida, tog‘li hududlarda joylashgan. Tuman markazi — Boysun shaharchasi. Boysun nomi ko‘pincha Hisor tog‘lari etaklari, go‘zal daralar, yaylovlar va qadimiy qishloq hayoti bilan bog‘lanadi. Bu yerning tabiati yil fasllariga qarab o‘zgarib, bahorda yam-yashil yaylovlar, yozda salqin tog‘ havosi, kuzda rang-barang manzaralar, qishda esa qorli cho‘qqilarni namoyon etadi.

Boysun qachon tashkil topgan?

Boysun tumani 1926-yilda tashkil etilgan tumanlardan biri sifatida qayd etiladi. Keyingi ma’muriy-hududiy o‘zgarishlar davomida uning chegaralari va boshqaruv tuzilmasida o‘zgarishlar bo‘lgan. Boysun qadimdan aholi yashab kelgan tarixiy-madaniy hudud bo‘lib, tumanning tashkil etilgan sanasi uning aholi manzili sifatidagi tarixiy yoshini anglatmaydi.

Tabiiy va sayyohlik maskanlari

Boysun tog‘lari va qishloqlari. Tog‘ tizmalari, keng yaylovlar, buloqlar va an’anaviy qishloqlar tabiat qo‘ynida dam olish, piyoda sayr qilish va mahalliy turmush tarzi bilan tanishish imkonini beradi.

Darband darasi. Darband atrofi tog‘ oralig‘idagi manzaralari, qoyali yonbag‘irlari va tabiiy yo‘laklari bilan mashhur. Bu hudud Boysun tomon sayohat qiluvchilar e’tiborini tortadi.

Teshiktosh g‘ori. Boysun tog‘lari hududidagi mashhur arxeologik manzil. Bu yerda neandertal odamga oid topilmalar aniqlangani sababli, Teshiktosh O‘rta Osiyo qadimgi tarixi va antropologiyasi uchun katta ilmiy ahamiyatga ega.

Machay g‘ori. Tosh davri yodgorliklari bilan tanilgan. G‘or va uning atrofidagi topilmalar qadimgi odamlarning yashash tarzi, mehnat qurollari va turmushi haqida ma’lumot beradi.

Boysun turizmining ahamiyati

Boysun ekoturizm, etnoturizm, tarixiy va madaniy turizm uchun katta imkoniyatlarga ega. Sayyohlar tog‘ manzaralarini tomosha qilish, mahalliy taomlardan tatib ko‘rish, hunarmandlar ishini ko‘rish, xalq qo‘shiqlari va raqslarini tinglashlari mumkin. Biroq tog‘li joylarga borishda ob-havo, yo‘l sharoiti va mahalliy xavfsizlik tavsiyalariga amal qilish zarur. Tabiatni asrash, chiqindilarni qoldirmaslik va tarixiy yodgorliklarga zarar yetkazmaslik har bir sayyohning burchidir.

4. Boysun urf-odatlari, xalq ijodi va milliy taomlari

Boysun madaniyati Surxondaryoning eng yorqin nomoddiy meros namunalaridan biridir. Bu hududda qadimiy marosimlar, xalq qo‘shiqlari, dostonchilik, raqs, hunarmandchilik va og‘zaki ijod avloddan-avlodga o‘tib keladi. Boysun an’analari faqat tomosha yoki bayram emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, tabiat bilan munosabati va jamoaviy hayot tarzini ham ifodalaydi.

Mehmondo‘stlik va oilaviy marosimlar

Boysunliklar mehmonni hurmat bilan kutib olish, dasturxon yozish, kattalarga izzat ko‘rsatish va qo‘ni-qo‘shnichilik rishtalarini mustahkam saqlashga katta ahamiyat beradilar. To‘y, sunnat, beshik to‘yi, nikoh va boshqa oilaviy marosimlarda qarindoshlar hamda mahalla ahli birgalikda qatnashadi. Marosimlarning ayrim ko‘rinishlari oilalar va qishloqlarga qarab farq qilishi mumkin.

Qo‘shiq, doston va raqs an’analari

Boysun xalq ijodida baxshichilik, doston aytish, termalar, laparlar, mavsumiy qo‘shiqlar va milliy raqslar muhim o‘rin tutadi. Doira, surnay, karnay va boshqa milliy cholg‘ular bayram hamda marosimlarga jo‘shqinlik bag‘ishlaydi. Qo‘shiqlarda tabiat, mehnat, muhabbat, jasorat, do‘stlik va el-yurtga sadoqat mavzulari kuylanadi.

Boysun madaniy makoni xalqaro e’tirofga sazovor bo‘lgan. UNESCO 2001-yilda Boysun madaniy makonini Insoniyat og‘zaki va nomoddiy merosining durdonalaridan biri sifatida e’tirof etgan; 2008-yilda esa u UNESCOning Nomoddiy madaniy meros reprezentativ ro‘yxatiga kiritilgan. Bu e’tirof hududdagi urf-odatlar va xalq ijodini asrab-avaylash zarurligini yanada kuchaytirgan.

Hunarmandchilik va milliy kiyimlar

Boysun va uning atrofida gilamdo‘zlik, kashtachilik, to‘qimachilik, kigiz tayyorlash, yog‘och va metall buyumlar yasash kabi hunarlar uchraydi. Milliy kiyimlarda rang-barang matolar, kashta naqshlari, do‘ppi va belbog‘lardan foydalaniladi. Naqshlar ko‘pincha tabiat, o‘simliklar va xalqona ramzlardan ilhomlanadi.

Milliy taomlar

Surxondaryo dasturxonida palov, tandir go‘sht, shashlik, sho‘rva, manti, somsa, qatlama, sut-qatiq mahsulotlari va turli nonlar keng tarqalgan. Tog‘li hududlarda chorvachilik mahsulotlari, go‘sht va sutdan tayyorlanadigan taomlar muhim o‘rin tutadi. Taom tayyorlash usullari xonadon va mahalliy urfga qarab farqlanadi. Mehmon uchun dasturxon yozish — hurmat va samimiyat belgisi hisoblanadi.

5. Bayramlar, festivallar va xulosa

Surxondaryo viloyatida umumxalq bayramlari bilan birga mahalliy urf-odatlarga bog‘liq sayillar ham keng nishonlanadi. Bayramlar odamlarni birlashtiradi, milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazadi va hududning turistik jozibasini oshiradi.

Asosiy bayramlar

Navro‘z — 21-mart. Bahor, yangilanish va mehr-oqibat bayrami. Odamlar hovli-joylarni tartibga keltiradi, ko‘chat ekadi, sumalak va milliy taomlar tayyorlaydi. Sayillar, xalq o‘yinlari, kurash va konsertlar tashkil etiladi.

Mustaqillik kuni — 1-sentabr. O‘zbekiston mustaqilligi munosabati bilan shahar va qishloqlarda bayram tadbirlari, konsertlar, ko‘rgazmalar va sport musobaqalari o‘tkaziladi.

Xotira va qadrlash kuni — 9-may. Vatan ravnaqi va tinchligi yo‘lida xizmat qilgan insonlar, urush qatnashchilari hamda yurt fidoyilari xotirlanadi. Keksalar holidan xabar olinadi.

O‘qituvchi va murabbiylar kuni — 1-oktabr. Ustozlarga hurmat va minnatdorlik bildiriladigan kun. Ta’lim muassasalarida bayram tadbirlari o‘tkaziladi.

Konstitutsiya kuni — 8-dekabr. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingan sana munosabati bilan ma’rifiy uchrashuvlar va tadbirlar tashkil etiladi.

Ramazon hayiti va Qurbon hayiti. Diniy bayramlarda odamlar bir-birini tabriklaydi, yaqinlarini ziyorat qiladi, ehtiyojmandlarga yordam beradi va mehr-oqibat ko‘rsatadi. Sanalari hijriy-qamariy taqvimga ko‘ra har yili o‘zgaradi.

Boysun bahori festivali

Boysun bahori — Boysun xalqining an’analari, qo‘shiqlari, raqslari, milliy liboslari, hunarmandchiligi va xalq o‘yinlarini namoyish etadigan madaniy festival sifatida tanilgan. Festival doirasida baxshilar chiqishlari, folklor jamoalari namoyishlari, milliy taomlar va hunarmandchilik ko‘rgazmalari bo‘lishi mumkin. Tadbirning aniq sanasi va dasturi har yili tashkilotchilar tomonidan belgilanadi.

Boshqa mavsumiy sayillar

Bahor va yoz oylarida ayrim hududlarda hosil, chorva, gullar yoki mahalliy hunarlarga bag‘ishlangan sayillar o‘tkaziladi. Bunday tadbirlar qishloq aholisi o‘rtasidagi hamjihatlikni mustahkamlaydi. Ularning nomi, vaqti va ko‘lami joyiga qarab farq qiladi.

XULOSA

Surxondaryo viloyati O‘zbekistonning tarixiy, tabiiy va madaniy jihatdan boy hududlaridan biridir. Termiz qadimiy sivilizatsiyalar izlarini saqlagan tarixiy shahar bo‘lsa, Boysun tog‘lari, qadimiy yodgorliklari va tirik xalq an’analari bilan alohida qadrlanadi. Viloyatning bayramlari, mehmondo‘stligi, milliy taomlari va hunarmandchiligi xalqning o‘zligini namoyon etadi. Bu merosni o‘rganish, asrash va kelajak avlodga yetkazish har birimizning vazifamizdir.

Foydalanish uchun tavsiya etiladigan manbalar: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi; Surxondaryo viloyati hokimligi rasmiy ma’lumotlari; UNESCO nomoddiy madaniy meros sahifasi (Boysun madaniy makoni); O‘zbekiston Respublikasi

Milliy statistika qo‘mitasi; Termiz arxeologiya muzeyi va tarixiy yodgorliklar haqidagi ilmiy-ma’rifiy nashrlar.